

"ETSI DEUS NOT DARETUR"

Pavel HANES

ÚVOD

Profesor J. LIGUŠ sa podrobne venoval štúdiu BONHOEFFEROVHO života a teológie. To ma inšpirovalo k úvahe o jednom z povestných výrokov tohto martyra protihitlerovského odporu. Myslím, že táto paradoxná maxima, napriek zmeneným okolnostiam, je aj dnes použiteľnou radou pre prácu a život kresťanského teológa.

V jednom z listov z väzenia pri komentovaní súčasného sekularizačného vývoja v myslení napísal, že ak máme byť čestní, musíme vziať na vedomie, že človek už nepotrebuje Boha ako pracovnú hypotézu vo filozofii, ani v etike, ani v politike, ani vo vede. Návrat do stredoveku je nemožný a "jediný spôsob ako byť čestným je uznať, že musíme žiť vo svete *etsi deus non daretur* (akoby Boha nebolo) ...naša dospelosť nás núti k priznaniu našej situácie vis-à-vis s Bohom. Boh nás učí, že musíme žiť ako ľudia, ktorí si dokážu poradiť celkom dobre aj bez neho. Boh, ktorí nás núti žiť v tomto svete bez toho, aby sme ho využívali ako pracovnú hypotézu, je Boh, pred ktorým neustále stojíme. Pred Bohom a s ním žijeme bez Boha. Boh dovoľuje, aby bol vytesnený zo sveta na kríž."¹

O viacerých BONHOEFFEROVÝCH myšlienkach by bolo možné povedať to, čo DE LUBAC napísal o KIERKEGAARDOVÝCH, že sú skôr stimulujúce ako bezpečné. "Jeho myšlienky nie sú natoľko potravou, ako skôr liekom na povzbudenie, a ak sa užívajú vo veľkých dávkach, môžu byť jedovaté."² Túto metaforu je určite možné vzťahovať aj na BONHOEFFEROVO konštatovanie, že máme žiť *etsi deus non daretur*. Vzniká tu hneď niekoľko problémov: máme žiť ako (praktickí) ateisti? Odpoveď sa nachádza hneď v BONHOEFFEROVOM liste - toto sa má diať "vis-à-vis s Bohom". Ak je to vôľa samého Boha, aby sme žili, akoby ho nebolo, znamená to, že sme diskusiu s ateizmom prehrali? Naozaj je svet celkom dobre pochopiteľný bez (idey) Boha a dá sa v ňom spokojne žiť akoby Boha nebolo? Toto protirečí celému BONHOEFFEROVMU životnému postojú a jeho situácii, ktorá svedčí o tom, že práve Boh mu dáva silu k viere a existencii, ako že Boh je s ním aj v Hitlerovom väzení. Ďalšia otázka je z našej dnešnej situácie: Proces sekularizácie Západu sa náhle zvrátil a predpovede o zbytočnosti náboženstva a zániku cirkvi sa nielen nepotvrdili, ale v mnohých veciach nastal opak toho, čo sa predpovedalo vo filozofii, teológii aj sociológii.³

Práve táto otázka našej súčasnosti je zaujímavá z hľadiska BONHOEFFEROVEJ rady. Nenaznačuje proces desekularizácie to, že konečne znovu "všetci" v niečo veria a kresťania to môžu s úspechom využiť? Máme ešte aj teraz tak žiť a pracovať *etsi deus non daretur*?

AKO JE TO, KEĎ JE TAK, "AKOBY BOHA NEBOLO"?

Prv, ako sa pokúsím o poukaz na pozitívne aplikovanie rady "žiť vo svete, akoby Boha nebolo", považujem za dôležité jasne ukázať, čo tento výrok v BONHOEFFEROVEJ súvislosti *nemôže* znamenať.

V prvom rade *nemôže* znamenať, že kresťan bude v nejakej situácii voči Bohu ľahostajný. "Zabudnutie" na Boha je najprimárnejší prejav ateizmu, ktorý sa o existenciu "náboženských záležitostí" jednoducho nestará. Je mu jedno, či Boh je alebo nie je, jednoducho sa zaujíma o "dôležitejšie veci".

Ateizmus ľudí, ktorí sú voči Bohu ľahostajní, obyčajne končí nejakými zlomovými udalosťami. U niektorých ľudí sa mení na teizmus, a z neveriacich, či agnostikov, sa stávajú veriacimi. Veľká časť volí kritickú formu ateizmu, ktorá neveriu v Boha, či božstvo, argumentatívne zdôvodňuje - argumenty nachádza v každej možnej sfére ľudskej skúsenosti a myslenia. Zdá sa, že BONHOEFFER práve na tento kritický ateizmus odpovedá svojím *etsi deus non daretur*. Kritický ateizmus naučil človeka vysvetľovať svet bez Boha, obzvlášť prostredníctvom tzv. "vedeckého myslenia", kde sa hypotéza "Božieho prstu" vyhradila len pre nevysvetliteľné javy. Tým sa Boh stal "Bohom medzi

¹ BONHOEFFER, D. *Prisoner for God*, s. 163-164, (New York : Macmillan, 1959).

² DE LUBAC, H. *The Drama of Atheist Humanism*, s. 109, (San Francisco : Ignatius, 1995).

³ Sociológ Peter L. BERGER, ktorý úspešne predpovedal globalizáciu, kultúrne vojny aj to, čo potom dostalo názov "postmodernizmus", priznal v knihe *The Desecularization of the World*, že sa mýlil v tom, že predpokladal, že modernizácia nevyhnutne vedie k úpadku náboženstva.

(poznania)". Lenže práve tak, ako si vedecká metóda zo skúmaných prírodných zákonitostí Boha "odmýšľa", teológ ho všade vidí, takže by sa s nadsádzkou dalo povedať, že si ho do každej situácie "primýšľa". Nie ako "nadprirodzený" vplyv, ale ako Boha, ktorý udržuje stvorenú existenciu svojím slovom. Kritický ateizmus je preto pre teológa problematický tým, že je málo kritický a *etsi deus non daretur* je odpoveďou na túto nekritičnosť, nie súhlasom s jeho závermi.

Ateizmus devätnásteho a dvadsiateho storočia bol predovšetkým militantným anti-teizmom. Ide o vzburu človeka proti Bohu a podľa analýzy Alberta CAMUS nie je to tradičná vzburá otroka proti svojmu pánovi, ale "...ide tu o metafyzickú vzburu, revoltu človeka proti podmienkam existencie, proti samotnému stvoreniu. Paradoxne, súčasne je to aspirácia na jasnosť a unitárnosť myslenia, dokonca na usporiadanosť."⁴ CAMUS tvrdí, že vzburá sa napríklad prejavuje vo vzniku literárneho žánru *román*,⁵ čo nepriamo potvrdzuje aj LUKÁCSOV názor, že "...román je epika sveta opusteného Bohom".⁶ Myslím, že toto je možné bez ďalšieho dokazovania rozšíriť aj na ďalšie umelecké žánre, ako je divadlo a film. Pri súčasnej všadeprítomnosti médií niet sa čo diviť, že moderný človek má dojem, že Boh nie je. V tejto situácii nie je ťažké žiť *etsi deus non daretur*, ale evidentne, BONHOEFFER nemal na mysli metafyzickú vzburu a zariadenie všetkých vecí tak, aby sme si na Boha ani nemuseli spomenúť.

Ateizmus kritického a vzbúreného človeka môže vyvolať nadšenie, o akom píše ENGELS pri čítaní FEUERBACHOVEJ knihy *Das Wesen des Christentums*: "Entuziazmus bol všeobecný - všetci sme odrazu boli feuerbachovci".⁷ HEINE sa zo smrti Boha dokonca posmieva: "Naše srdce je rozochvené súcitom ...pretože je to sám starý Jehova, ktorý sa pripravuje na smrť... Nepočujete vyzváňať zvony? Na kolená! ...Nesú sa sviatosti Bohu, ktorý zomrel!"⁸ Emocionálny dopad na niektorých ľudí je naopak, desivý. De NERVALOVU hrdinovi sa zdá, že zhasínajú hviezdy, prichádza koniec sveta, vidí čierne slnko na prázdnom nebi a krvavú guľu nad Tuileriami. "Začína sa večná noc a bude strašná."⁹ Dokonca aj NIETZSCHE priznáva ľarchu, ktorá spočíva na ňom, keď sa pokúša domyslieť situáciu človeka bez Boha: "Himmel! Wer weiss was auf mir liegt, was für Stärke ich brauche, um es mit mir selber auszuhalten!"¹⁰

Z kontextu BONHOEFFEROVHO listu, jeho teológie a života je zrejmé, že nechce od kresťanov, aby v modernom svete podľahli týmto emocionálnym dopadom ateizmu - či už ľahostajnosti voči Bohu, kritike, vzbuře alebo depresii.

ETSI DEUS NON DARETUR VIS À VIS BOHU

Najpravdepodobnejším kľúčom k riešeniu tohto paradoxu je BONHOEFFEROV odpor k používaniu kresťanskej viery na spôsob *deus ex machina*.¹¹ Vedecko-teologický prístup k pochopeniu Boha sa podobá tomu, ako sa predpovedá budúcnosť na základe minulosti.¹² Takáto budúcnosť je kalkulatívna, neobsahuje žiadne radikálne prekvapenia a dá sa celkom dobre pripraviť. Podobne Boh, ktorý je vedecko-teologicky preskúmaný a vysvetlený, nepripravuje žiadne prekvapenia a je nám k dispozícii ako *deus ex machina* v antickom divadle, keď potrebujeme riešiť nepríjemné situácie.

Život *etsi deus non daretur* v BONHOEFFEROVOM zmysle znamená, že sa musíme zmieriť s tým, že všetkému nerozumieme a nedokážeme "pomocou Boha" všetko vysvetliť. Ďalej, nemôžeme si nárokovať na to, že Boh bude vždy zasahovať v náš prospech a budeme akési "protekčné deti Božie". Takisto musíme pripustiť, že Boh pôsobí vo svete aj mimo náboženstva, ako mu my rozumieme, a preto je nevyhnutné, aby sme boli pripravení na prekvapenia.

⁴ READ, H. *Foreword*. In: CAMUS, A. *The Rebel*, s. 2, (New York : Alfred A. Knopf, 1956).

⁵ CAMUS, A. *L'homme révolté*, s. 319, (Paris : Gallimard, 1951).

⁶ LUKÁCS, G. *The Theory of the Novel*, s. 88, (London : The Merlin Press, 1988).

⁷ ENGELS, F. *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, s. 272, (MARX/ENGELS *Werke* 21, Berlin : (Karl) Dietz Verlag, 1975).

⁸ HEINE, H. *De l'Allemagne depuis Luther*, s. 408, (In: *Revue des deux mondes*, Paris : Bureau de la Revue, 1834).

⁹ NERVAL, G. DE *Aurélia*, s. 194, (In: *Oeuvres choisies*, Paris : Bibliothèque Larousse, rok neuvedený).

¹⁰ NIETZSCHE, F. *Briefwechsel mit Franz Overbeck*, s. 245, (Leipzig : Insel Verlag, 1916).

¹¹ BONHOEFFER, D. *Prisoner for God*, ss. 124, 156, 164.

¹² HEIDEGGER ostro kritizuje tento prístup k budúcnosti, keď tvrdí, že "dejiny sú trvalou deštrukciou (*Zerstörung*) budúcnosti a historického vzťahu k príchodu osudu." (HEIDEGGER, M. *Holzwege*, s. 326, Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1977).

Pochopiť, vysvetliť a ovládnuť je pokušenie človeka už od Édenu. Úspechy vedeckého poznania podporili našu sebaistotu a snaha preniesť metódy prírodných vied do humanitných vied s rovnakou mierou prediktability je tu už aspoň dve storočia. Ani kresťania nie sú imúnni voči takémuto scientistickému prístupu k viere, k náboženstvu a k teológii.¹³ Lenže takto sa viera dostáva do situácie, ktorú niekto nazval "väzením vysvetlených vecí" a stráca dimenziu mystéria, bez ktorej je uctievanie Boha nemožné. Skutočná múdrosť bude v schopnosti prijať tam, kde rozum končí, paradox. Vyhneme sa zneužitiu viery v Boha a radšej prijmemo paradoxnú situáciu *etsi deus non daretur*.

Nárokovanie na Božie špeciálne zásahy v prospech svojich vyvolených je rovnako jedným z historicky veľmi často sa opakujúcich pokušení Božieho ľudu. Aj keď sa takýto nárok často naplní, Kristov kríž ukazuje aj alternatívu, v ktorej nesmieme stratiť vieru. Musíme mať na pamäti, že BONHOEFFER píše z väzenia, a teda rozumie na vlastnej skúsenosti, o čom hovorí. Moderným kresťanom sa niekedy ťažko zmieruje s tým, že cirkev je vytlačená na okraj spoločnosti a politika, ekonomika, právo aj filozofia sa pestujú v agnostickom, či ateistickom duchu. Môžeme si bez ďalšieho nárokovať zmenu nášho postavenia, alebo máme žiť v tejto situácii *etsi deus non daretur*? BONHOEFFER akoby hovoril "nemajte klapky na očiach a žite v realite!" Svet, ktorý žije bez Boha, nás viac určuje, ako si to chceme priznať.

Desekularizácia nám neponúka nejaké ľahké východisko. Viera pretechnizovaného človeka v spirituálnu realitu prekvapila všetkých, ktorí predpovedali budúcnosť na základe minulosti. Rozhodne tu ale nejde o návrat k historickému kresťanstvu, či biblickému teizmu. Boh, o ktorom sa hovorí vo výraze "*etsi deus non daretur*", poväčšine nie je tým, ku ktorému sa obracia módna spiritualita. V spoločnosti ľudí pestujúcich najrôznejšie druhy spirituality sa Kristov nasledovník ešte stále bude cítiť *etsi deus non daretur*, napriek tomu, že sa veľa hovorí o viere a transcencii. Boh ale nemlčí a jeho činy nás znovu prekvapia. Nesmieme zabudnúť, že BONHOEFFEROVA rada je pre ľudí, ktorí stoja pred Bohom a žijú vis à vis s Bohom. Preto budme pokorní a pripravení na problémy a prekvapenia.

¹³ "Nemohlo by byť niečo nesprávne na našom teocentrickom devätnástom storočí, ktoré sa pokúša postúpiť za hranice kresťanstva, na jeho nutkaní špekulovať, stále sa rozvíjať, jeho túžbe po novom náboženstve alebo zrušení kresťanstva?" (KIERKEGAARD, S. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 391, Cambridge : Cambridge University Press, 2009).